

Milan Pezelj

UDK 904(497.5)Garić-grad)
Izvorni znanstveni članak
Rukopis prihvaćen za tisak: 12. listopada 2011.

GARIĆ-GRAD – PREGLED TEHNIČKE DOKUMENTACIJE

Sažetak

Tehnička dokumentacija nuždan je preduvjet provođenja zaštite i očuvanja kulturne baštine, a za potrebe Garić-grada izrađuje se od početka šezdesetih godina dvadesetog stoljeća. Skupine međusobno povezane dokumentacije nastaju ovisno o prioritetima provođenja zaštite ili utvrđivanju nužnih činjenica za njenu provedbu. Dokumentacija zatečenog stanja te arheoloških i konzervatorskih istraživanja često se isprepliće s idejnim projektima i izvedbenom dokumentacijom u slijedu koji prije svega uvjetuje građevinsko stanje Garić-grada. Iznimno zahtjevno organiziranje, vođenje i financiranje zaštitnih radova na ovakvoj vrsti kulturne baštine nije bilo pošteđeno ni strukovnih razilaženja. Velik zamah i entuzijazam zamire početkom 80-ih godina prije provođenja cjelovite i logične faze obnove središnje kule. Takva situacija izravno će utjecati na njeno sadašnje katastrofalno stanje. Novi ciklus istražnih radova i dokumentiranja nužnih za pristupanje sanaciji započinje 2009. godine uvrštenjem programa Hrvatskog restauratorskog zavoda u redovno financiranje Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

Ključne riječi: Garić-grad; dokumentacija; zaštitni radovi.

Tijekom proteklih pola stoljeća za potrebe sanacije i rekonstrukcije Garić-grada izrađena je pozamašna količina tehničke dokumentacije koja odražava sve slabosti i nedoumice stručne i društvene zajednice u zaštiti i prezentaciji jednoga plemićkog grada. Zaštitni i istražni radovi na Garić-gradu vođeni su uz prekide od 1960. do 1980. godine, kada su u potpunosti obustavljeni¹. Radovi su prekinuti prije provođenja, u građevinskom smislu, cjelovite i logične faze obnove središnje kule, što je izravno utjecalo na njeno sadašnje katastrofalno stanje. Tek 2009. godine, nakon prekida od gotovo 30 godina, zaštitni radovi na Garić-gradu ponovno su uvršteni u program financiranja Ministarstva kulture Republike Hrvatske² (u daljnjem tekstu MKRH).

¹ Detaljan pregled tijeka zaštitnih radova na Garić-gradu dali su Drago Miletić (Miletić, 2009.) te Tajana Pleše (Pleše, 2011.).

² Na prijedlog Hrvatskog restauratorskog zavoda (u daljnjem tekstu HRZ), MKRH je uvrstio Program zaštitnih radova na Garić-gradu u Program javnih potreba u kulturi

Tehnička dokumentacija nastala u proteklom periodu grupirana je u više skupina međusobno ovisnih projekata i elaborata nastalih u slijedu određenom građevinskim stanjem Garić-grada, promatranom kroz prizmu znanstveno utemeljene prezentacije graditeljske baštine.

Orto-foto jugozapadnog pročelja
središnje kule,
Vektra d.o.o., 2010.

Postojeće stanje dokumentirano je u više navrata. Izrada dokumentacije ovisila je prije svega o tehnologiji izmjere i izradi crteža, a u osnovi se razlikuju arhitektonske i geodetske snimke. Arhitektonska snimka postojećeg stanja izrađena 1961. godine prvi put bilježi Garić-grad i njegovo stanje u okviru standardiziranoga grafičkog prikaza. Izrađena je pod vodstvom Aleksandre Faber, u organizaciji Konzervatorskog zavoda u Zagrebu³, a deskripcija stanja rad je Draginje Jurman-Karaman⁴. Iste godine geodet Šumskoga gospodarstva „Garjevica“ dovršio je prvu geodetsku izmjeru Garić-grada i njegove neposredne okolice primjenom klasične geodetske opreme⁵. Izrazitu oštećenost kompleksa potvrđuje tehničko mišljenje izrađeno 1964. godine koje opisuje zatečeno stanje te predviđa način osiguranja ruševnih dijelova

za 2009. godinu, kad su izvršeni pripremni radovi i nužna dokumentiranja. Godine 2010. program je nastavljen te su izvršena revizijska arheološka istraživanja središnjeg platoa. Programe je vodila dr. sc. Tajana Pleše, viši konzervator arheolog. Organizaciji i provođenju programa te njegovoj realizaciji priključilo se više od dvadeset čimbenika s područja Bjelovarsko-bilogorske i Sisačko-moslavačke županije (Pleše, 2011.).

³ Dokumentacija je izrađena klasičnom metodom u mjerilu 1:50, odnosno 1:100. Izrađen je ukupno 31 crtež, uključujući tlocrtni prikaz cijeloga grada, tlocrte, presjeka i pročelja ulazne, velike i male kule te prikaze unutarnjeg i vanjskog zidnog plašta. // Središnji arhiv MKRH, Zbirka elaborata zaštitnih radova, elaborat broj: 9.

⁴ Središnji arhiv MKRH, Zbirka elaborata zaštitnih radova, elaborat broj: 9.

⁵ Snimku je izradio inženjer Majnarić upotrebom teodolita u mjerilu 1:250, 1960. godine. Nadopuna visinskim kotama izvršena 1961. godine. // Podaci: Središnji arhiv MKRH, Zbirka elaborata zaštitnih radova, elaborat broj: 9.

radi pristupanja radovima obnove.⁶ Geodetska izmjera postojećeg stanja vršena je iznova u razdoblju između 1970. i 1971. godine preciznijom fotogrametrijskom metodom⁷. Te snimke bit će osnova za izradu idejne i izvedbene dokumentacije sve do 1982. godine. Novi ciklus zaštitnih radova, nakon ružiranja generiranog tijekom proteklih 30 godina, iznova nameće potrebu dokumentiranja zatečenog stanja. Ovaj put izmjera je vršena suvremenom metodom prostornog (3D) skeniranja⁸. Metoda osigurava precizno prikupljanje prostornih podataka i stvara model koji omogućuje naknadne studijske analize. Izrađen je veći broj crteža i ortofotografija, a provedene su i usporedbe s prijašnjim izmjerama te analize zatečenog stanja⁹. Na dokumentiranju zatečenog stanja jasno je vidljiv dinamičan razvoj i primjena novih tehnologija na području zaštite graditeljske i arheološke baštine.

Posebna vrsta dokumentacije nastaje kao rezultat arheoloških i konzervatorskih istraživanja. Tijekom 1968. i 1969., a u manjoj mjeri i 1964. godine, u organizaciji zavičajnog Muzeja Moslavine Kutina vršena su arheološka istraživanja te su raščićavane i konzervirane ruševine. Radovi se predviđaju i provode na temelju troškovnika radova i prethodne dozvole Konzervatorskog zavoda Zagreb¹⁰. Otkopana je gotovo čitava površina unutar gradskih zidina te dobar dio gradskih bedema izvana (Kruhek, 1972.). Arheološka istraživanja 1964. vodio je Slavko Degoricija, a nakon njega kustosica Dragica Iveković uz nadzor Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu¹¹.

⁶ Arhiv HRZ-a, dosje 26, zbir dokumenata Konzervatorskog zavoda Zagreb, 1959. – 1965.

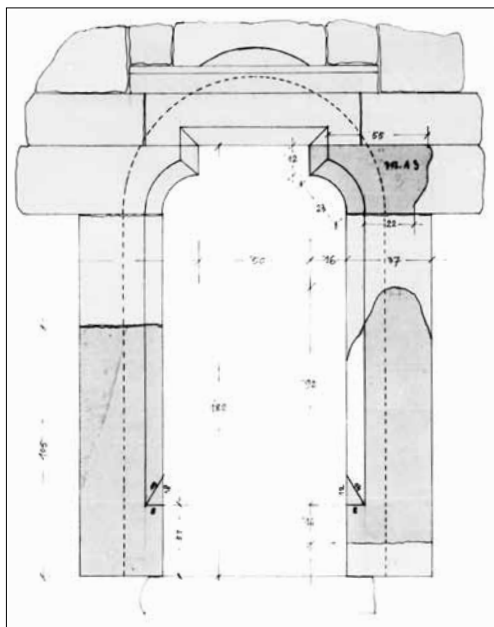
⁷ Mjerenje je izvršio Geodetski fakultet u Zagrebu, Zavod za fotogrametriju. Za snimanje je upotrijebljen fototeodolit, a za kartiranje autograf A7 WILD. Crteži su izrađeni u mjerilu 1:100 i 1:200. Izrađena je topografska situacija cijeloga grada, uzdužni i poprečni presjeci s pogledima na unutrašnji plašt te tlocrt i pročelja glavne kule. // Arhiv HRZ-a, dosje 26, crteži A74, 2A1-2A5, 3A1.

⁸ Dokumentaciju je izradila tvrtka VEKTRA d.o.o. iz Varaždina primjenom modularnog i faznog laserskog skenera *Optech ILRIS3D* te *Z+F Imager5600i*. Rezultat je prostorni model izražen u vidu „oblaka točkica“ // (Vektra).

⁹ Godine 2009. u cijelosti je skenirana središnja kula, a iduće godine u okviru revizijskih arheoloških istraživanja obodni plašt središnjeg platoa uključujući i pripadajući dio male kule. Izrađena su ukupno 54 crteža u ACAD-u, odnosno PDF formatu koji uključuju tlocrte, presjeke, pročelja i ortofotoprikaze te usporedne prikaze s prethodnim istraživanjima, te *3D Walkthrough* animacija središnje kule. // Arhiv Konzervatorskog odjela u Bjelovaru.

¹⁰ Prethodno se dozvolom broj: 02-520/2-1964 od 14.09.1964. Muzeju Moslavine u Kutini odobravaju zaštitni radovi i istraživanja unutar zidina Garić-grada. Dozvola uvjetuje način provođenja istraživanja i sanacije ziđa. // Arhiv HRZ-a, dosje 26, zbir dokumenata Konzervatorskog zavoda Zagreb, 1959. – 1965.

¹¹ Detaljan pregled izvršenih radova dala je Dragica Iveković (Iveković, 1970.)

Crtež 1. Rekonstrukcija gotičkog dovratnika prema arheološkim nalazima (detalj), HRZ, 1970.

izrađuje dokumentaciju arhitektonske kamene plastike iz prethodnih arheoloških istraživanja. Dokumentirano je ukupno 47 klesanaca¹⁵ pronađenih na tri lokacije unutar gradskih zidina. Crteži su izrađeni u mjerilu 1:5 i 1:10, a sadrže i aksonometrijski prikaz svakog klesanca. Na isti način dokumentirana su i 24 fragmenta arhitektonske plastike¹⁶, pronađena tijekom sustavnih arheoloških istraživanja unutrašnjosti središnje kule¹⁷ 1971. godine. Osim arhitektonske plastike, pronađen je

Krajem 1969. godine stručnu i tehničku mjerodavnost nad radovima preuzima Restauratorski zavod Hrvatske (u daljnjem tekstu RZH). Stanje središnje kule zahtijeva hitne mjere zaštite, pa će daljnji radovi, istraživanje i dokumentiranje prioritetno biti usmjereni na njenu prezentaciju. Specifičan metodološki pristup karakterističan za početak sanacije središnje kule Garić-града elaborirao je Ivo Maroević¹². Rezultat je dokumentacija rekonstrukcije nadvoja i niša otvora pročelja koja nastaje 1970. godine, paralelno s izvođenjem radova i konzervatorskim istraživanjima. Izrađeni su „idejni nacrti“ za istočno i zapadno pročelje¹³, a u prosincu, nakon sanacije, i crteži izvedenog stanja¹⁴. Dokumentacija je izrađena klasičnom metodom, u mjerilu 1:50. Iste godine RZH

¹² Primijenjena metoda omogućila je mnogo egzaktniji pristup projektiranju rekonstrukcije, a afirmirala je usporedno vođenje sanacijskih zahvata i projektiranje nužnih zahvata tijekom radova (Maroević, 1971.).

¹³ Arhiv HRZ-a, dosje 26, crteži B2-B4, autori Zlata Jeras-Pohl i Ivo Maroević, 1970. godine.

¹⁴ Arhiv HRZ-a, dosje 26, crteži J6-J11, autori Zlata Jeras-Pohl i Ivo Maroević, 1970. godine.

¹⁵ Arhiv HRZ-a, dosje 26, crteži A1-A47, autori Ferdinand Meder, Ivo Maroević, G. Poljanec, 1970. godine.

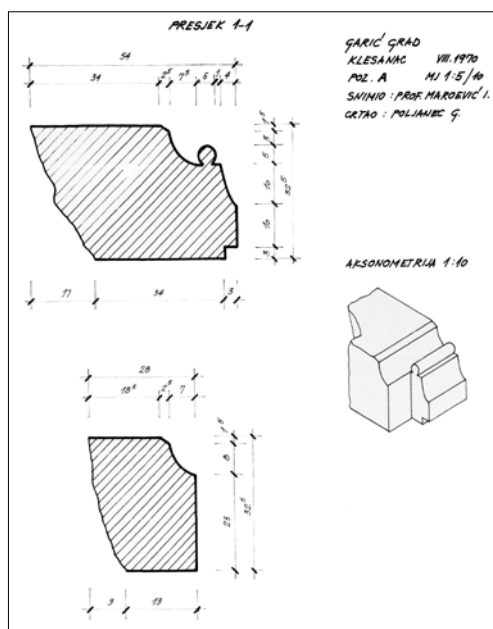
¹⁶ Arhiv HRZ-a, dosje 26, crteži A48-A72, autori Milan Kruhek, Zlata Jeras-Pohl, Ivo Maroević, 1972. godine.

¹⁷ Istraživanja je vodio Milan Kruhek, kustos Povijesnog muzeja Hrvatske u suradnji s RZH-om.

veći broj predmeta materijalne kulture življenja 15. i 16. stoljeća, među kojima se posebno ističu fragmenti pećnjaka keramičke peći. Pećnjaci su retuširani i pripremljeni za izlaganje, a izrađeni su i odljevi za svaku vrstu pećnjaka¹⁸. Grafička rekonstrukcija pećnjaka izrađena je sredinom 1972. godine¹⁹. Nastala dokumentacija bitno će utjecati na idejne prijedloge i studije prezentacije središnje kule kao povijesne rekonstrukcije.

Idejne i teoretske postavke prezentacije Garić-grada i središnje kule možemo pratiti kroz programe zaštitnih radova, studije i analize te idejne projekte i elaborate. Već 1961. godine Aleksandra Faber i Draginja Jurman-Karaman izrađuju *Prijedlog zaštitnog zahvata na Garić gradu*²⁰. Njime se predviđa provođenje

zaštitnih radova po pojedinim građevinskim sklopovima te prezentacija Garić-grada kao kultivirane ruševine, uz eventualnu adaptaciju velike kule kao skloništa za lovce te vraćanje cisterne u funkciju. Od samog početka akceptirana je mogućnost privođenja funkciji središnje kule čije idejne studije prezentacije pratimo od 1971. godine, kada su u tijeku i arheološka istraživanja unutrašnjosti građevine. Izrađeno je više crteža rađenih prostoručnom tehnikom koji problematiziraju oblikovanje završne etaže i krovništva te uređenja unutrašnjosti građevine²¹, odnosno tehnički crteži rekonstrukcije kamenih elemenata u mjerilu 1:10 i 1:20²². Na osnovi studija

Crtež 2. Arhitektonska kamena plastika iz arheoloških istraživanja (detalj), HRZ, 1970.

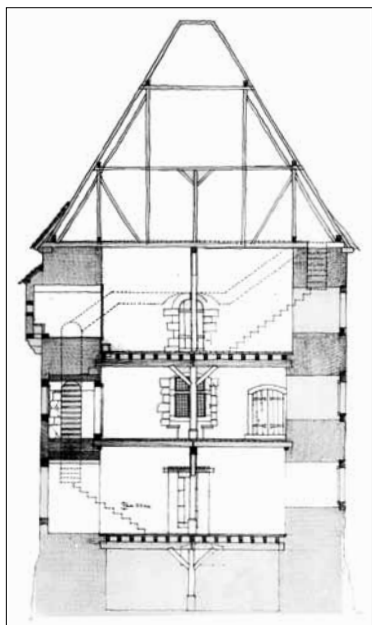
¹⁸ Radove je vodio Kamenko Klofutar uz konzultante Emila Pohla i Ivo Maroevića //Arhiv HRZ-a, Izvještaj o radovima na Garić-gradu u 1971. godini, Ivo Maroević 7.12.1971.

¹⁹ Arhiv HRZ-a, dosje 26/1, crtež B1, autori Zlata Jeras-Pohl, Ivo Maroević, 1972. godine.

²⁰ Središnji arhiv MKRH, Zbirka elaborata zaštitnih radova, elaborat broj: 9.

²¹ Izrađena su dva poprečna presjeka, dvije skice unutrašnjosti, tri skice i studije krova, studija zapadnog pročelja. // Arhiv HRZ-a, dosje 26, crteži B21-B28, autor Zlata Jeras-Pohl, 1971. godine.

²² Obrađena su dva doprozornika, dva lučna dovratnika, jedan kasnogotički dovratnik sa zaobljenim gornjim uglovima te dva „češka“ prozora i niša. // Arhiv HRZ-a, dosje 26, crteži B7-B12, B17-B18, autor Zlata Jeras-Pohl, 1971. godine.

Crtež 3. Studija presjeka (detalj), HRZ, 1971.

izrađen je idejni projekt koji je prošao internu verifikaciju Restauratorskog zavoda Hrvatske²³.

U veljači 1972. godine, u dva elaborata, izrađena je prva cjelovita tehnička dokumentacija rekonstrukcije središnje kule. Drugi dio elaborata²⁴ donosi teoretsku argumentaciju²⁵ sanacije središnje kule temeljenu na dotad provedenim konzervatorskim i arheološkim istraživanjima te povijesnim analogijama. Elaborat afirmira ideju o prezentaciji Garić-grada kao kultivirane ruševine u kombinaciji s povijesnom rekonstrukcijom središnje kule, a po mogućnosti i male kule. Elaborirane su temeljne postavke za prezentaciju cijelog grada te nedvojbenih i pretpostavljenih elemenata u oblikovanju gabarita, unutrašnjosti i vanjštine središnje kule. Prvi dio elaborata²⁶ ujedno je i zahtjev za nastavkom radova u 1972. godini, a predstavlja izvedbenu dokumentaciju sanacije i rekonstrukcije koja daje tehnička rješenja prihvaćena i obrazložena

²³ Arhiv HRZ-a, Izvještaj o radovima na Garić-gradu u 1971. godini, autor Ivo Maroević, 1971. godine.

²⁴ „Elaborat rekonstrukcije središnje kule u Garić-gradu – radovi u 1972. godini – II dio“. Sadržaj elaborata: I - Obrazloženje projekta rekonstrukcije; II - Fotografije središnje kule (Pogled s južne strane – postojeće stanje); III – Tlocrt situacije Garić-grada 1:200; Presjek kroz Garić-grad (pogled prema istoku); Pogled na Garić-grad 1:200 (pogled prema zapadu); Geodetska snimka središnje kule 1:100; IV – Nacrti središnje kule (postojeće stanje u 1971. godini); 1. Tlocrt podruma 1:50; 2. Tlocrt prizemlja 1:50; 3. Tlocrt I. kata 1:50; 4. Tlocrt II. kata 1:50; 5. Tlocrt potkrovlja 1:50; 6. Presjek A-A 1:50; 7. Presjek B-B 1:50; 8. Sjeverna fasada 1:50; 9. Istočna fasada; 10. Zapadna fasada// Središnji arhiv MKRH-a, Zbirka elaborata zaštitnih radova, elaborat broj: 335, autori Zlata Jeras-Pohl, Ivo Maroević, 1972. godine.

²⁵ Obrazloženje projekta rekonstrukcije naknadno je publicirano (Maroević, 1972.).

²⁶ „Elaborat rekonstrukcije središnje kule u Garić-gradu – radovi u 1972. godini – I dio“. Sadržaj elaborata: I. Zahtjev za nastavak radova u 1972. godini; II. Rekapitulacija svih troškova za sanaciju središnje kule i istraživanja u 1972. godini; III. Tehnički opis; IV. Troškovnik; V. Nacrti središnje kule (mj 1: 50, detalji 1:10) RZH – Zlata Jeras Pohl – Tlocrt podruma; Tlocrt prizemlja; Tlocrt 1. kata; Tlocrt 2. kata; Tlocrt potkrovlja; Tlocrt krovišta; Presjek A-A; Presjek B-B; Detalj drvenog poda; Detalj rekonstruiranog poda; Fasada – Jug; Fasada – Zapad; Fasada – Sjever; Fasada – Istok; VI. Statički elaborat za podove i krovište // Središnji arhiv MKRH, Zbirka elaborata zaštitnih radova, elaborat broj: 335, autori Zlata Jeras-Pohl, Ivo Maroević, Vladoje Nevečerel, 1972.

u II. dijelu elaborata. Za stropnu konstrukciju predviđena je izvedba armiranobetonске rebraste konstrukcije s podvlakom, a razmak rebara specifičan je za svaku etažu, ovisno o položaju izvornog drvenog grednika. Odluka za primjenu armiranobetonске konstrukcije temelji se prije svega na praktičnim razlozima, a sam oblik kao „težnja prema interpretaciji interijera kao oblikovne cjeline koji neće sugerirati autentičnost“ (Maroević, 1972.). Krovište šatorastog oblika i nagiba od 45° odabrano je analogijom prema Valvasorovim grafičkim prikazima kvadratičnih kula iz 18. stoljeća.

Prezentacija središnje kule i Garić-grada dodatno je problematizirana negativnim mišljenjem Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture Zagreb na projektну dokumentaciju iz 1972. godine²⁷. Mišljenjem je izraženo neslaganje s odabirom vrste i materijala za stropove, pa se zahtijeva uporaba drvenog grednika namjesto armiranobetonске rebraste konstrukcije. Također se zahtijeva povećanje nagiba krovišta na 50° te provođenje daljnjih istraživanja radi utvrđivanja oblikovanja otvora i komunikacija, odnosno izrada potpunog projektноg elaborata rekonstrukcije i programa namjene.

U srpnju 1973. izrađena je dopuna projektне dokumentacije za radove na središnjoj kuli²⁸. Novosti su u odnosu na prethodnu dokumentaciju sljedeće: nagib krovišta iznosi 52,5°; strop je armiranobetonска rebrasta konstrukcija bez podvlake s ujednačenim rasterom rebara za sve etaže; položaj stubišta koje vodi iz podruma u prizemlje smješten je u sredinu prostorije. Navedena dokumentacija nije pokrenula zaštitne radove.

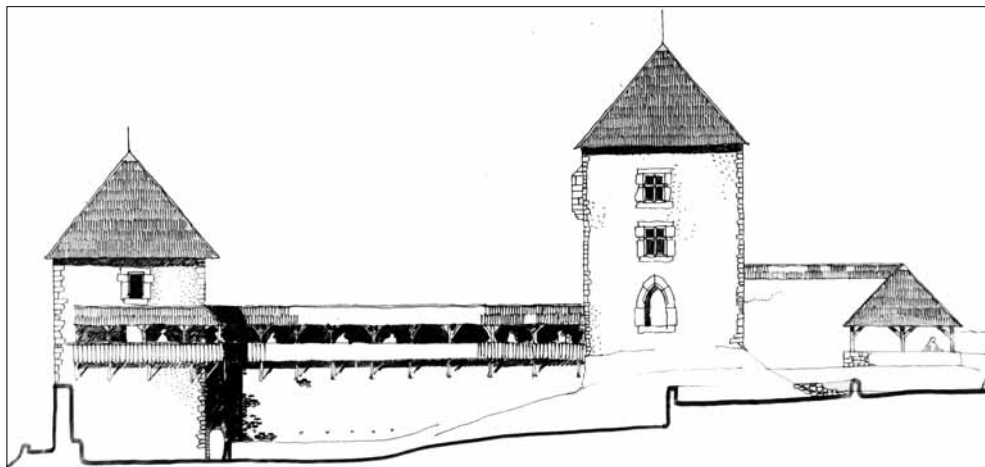
Iduće godine izrađena je projektна dokumentacija²⁹ za radove koji ne prejudiciraju rješenja za nedefinirane elemente poput detaljnog oblikovanja otvora ili ulaznog stubišta. Stropna konstrukcija i dalje je armiranobetonска. Ovaj je put

²⁷ Mišljenje mjerodavnog Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture, Središnji arhiv MKRH, Zbirka elaborata zaštitnih radova, elaborat broj: 336.

²⁸ „II dopuna projektне dokumentacije za radove na središnjoj kuli u Garić-gradu za 1973. godinu“. Sadržaj elaborata: Obrazloženje za prvu fazu neophodnih radova u 1973. godini; Tehnički opis rekonstrukcije stropova; Građevinski troškovi; Nacrte središnje kule – tlocrt podruma 1:50, tlocrt prizemlja 1:50, tlocrt I. kata 1:50, tlocrt II. kata 1:50, tlocrt krovišta 1:50; Statički proračun za krovište; Statički proračun za stropove.// Središnji arhiv MKRH, Zbirka elaborata zaštitnih radova, elaborat broj: 336, autori Zlata Jeras-Pohl, Ivo Maroević, Vladoje Nevečerel, 1973. godine.

²⁹ „Projektна dokumentacija za II. fazu građ. radova (dopuna kamenog зида, stropovi i krovište)“. Sadržaj dokumentacije: 1. Obrazloženje; 2. Fotogrametrijski snimak sred. kule 1:100; Tlocrti središnje kule 1:50 (podrum, prizemlje, I. kat, II. kat, potkrovlje); 4. Presjek A-A; 5. Zapadno pročelje; 6. Statika (stropovi, krovište); // Središnji arhiv MKRH-a, Zbirka elaborata zaštitnih radova, elaborat broj: 336, autori Zlata Jeras-Pohl, Ivo Maroević, Vladoje Nevečerel, 1974. godine.

to ravna ploča debljine 16 cm na svim etažama osim podrumske, gdje je zadržana rebrasta armiranobetonska konstrukcija. Nagib je krovšta i dalje $52,5^\circ$, otvori se zidaju u građevinskim gabaritima bez ugradbe arhitektonske plastike. Predviđaju se i daljnja istraživanja i projektiranja koja će rezultirati nizom elaborata u 1975. godini kojima se dodatno obrazlaže predložena sanacija i rekonstrukcija uz korištenje ranijih arheoloških i konzervatorskih istraživanja te crteža.

Crtež 4. Studija južnog dvorišta (detalj), HRZ, 1973.

U siječnju je izrađeno Idejno rješenje i program namjene površina³⁰ u kojem se korištenje Garić-grada vidi u njegovoj izuzetnoj kulturno-povijesnoj i rekreativnoj vrijednosti te se, između ostalog, određuju odnosi pojedinih sklopova grada i cjeline. Južni dio prezentira se kao kultivirana ruševina, dok se rekreativni sadržaji javljaju u sjevernom dijelu. Predviđa se uređenje središnje kule kao muzejskog prostora, a male kule kao ugostiteljskog objekta s pratećim sadržajima smještenim u gospodarske zgrade. Navodi se potreba za oslobađanjem padina brijega od nepotrebne vegetacije te izrada posebne urbanističke studije kojom će se definirati međuodnosi spram Jelen-grada, Košut-grada i Bele crkve. Temeljne postavke rješenja

³⁰ „Idejno rješenje i program namjene površina“. Sadržaj: 1. Program namjene površina – Idejno rješenje; Fotodokumentacija; Grafički prilozi: 1. Tlocrt – postojeće stanje, 1:200; 2. Uzdužni presjek A-B-C-D s pogledom – postojeće stanje, 1:100; 3. Pogled N-O – postojeće stanje, 1:100; 4. Pregled neistraženih površina u tlocrtu; 5. Idejni nacrt uređenja kompleksa, tlocrt, 1:200; 6. Pogled s istoka, idejno rješenje rekonstrukcije, 1:200; 7. Presjek S-J, idejno rješenje rekonstrukcije, 1:200// Središnji arhiv MKRH, Zbirka elaborata zaštitnih radova, elaborat broj: 336, autori Zlata Jeras-Pohl, Ivo Maroević, 1975. godine.

preuzete su iz elaborata³¹ nastalog 1972. godine, a djelomično se rabi i dokumentacija nastala za potrebe izložbe organizirane u Povijesnom muzeju Hrvatske³². Iznova se provjerava mogućnost rekonstrukcije izvorne stropne konstrukcije te je, također u siječnju 1975. godine, izrađeno idejno rješenje rekonstrukcije stropova s drvenim grednikom³³. Predložena je drvena konstrukcija s nazidnicom, bez podvlake i središnjeg stupa, stabilizirana zategom te ispunjena sitnozrnatim betonom. Koristi se osni razmak izvornog položaja greda, odnosno njegova analogija. Završna obrada jest daščani pod. U veljači je kompletiran elaborat rekonstrukcije gotičkih prozora³⁴ koji uključuje crteže i dokumentaciju³⁵ iz 1971. i 1972. godine. Riječ je o idealnoj rekonstrukciji temeljenoj na fragmentima arhitektonske plastike, veličini prozorskih otvora utvrđenih konzervatorskim istraživanjima te analogijom s otvorima ozaljske žitnice (Maroević, 1971.). Projektna dokumentacija elaborira rekonstrukciju tri kasnogotička prozora „češkog“ tipa i prozorske niše s kamenim klupčicama. U ožujku je izrađena dokumentacija rekonstrukcije gotičke peći³⁶. Riječ je i o idealnoj rekonstrukciji temeljenoj na istraživanjima i dokumentaciji³⁷ iz 1971. i 1972. godine.

³¹ Elaborat rekonstrukcije središnje kule u Garić-gradu – radovi u 1972. godini – II. dio.

³² Izložba *Srednjovjekovni Garić-grad nekad i sad* postavljena je u Povijesnom muzeju Hrvatske 1973. godine. Izložbu priredili Ivo Maroević i Milan Kruhek (Kruhek & Maroević, 1973.).

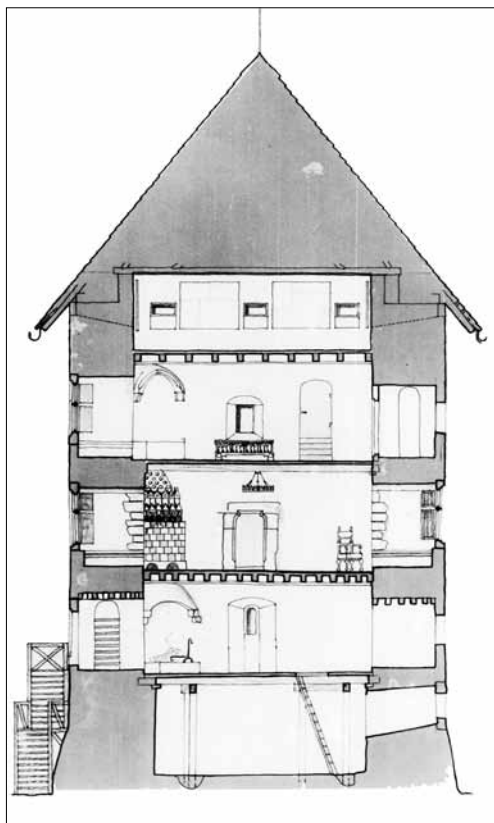
³³ „Rekonstrukcija stropova s drvenim grednikom – idejno rješenje“. Popis priloga: 1. Tehnički opis; 2. Nacrti: Središnja kula 1:100 fotogrametrijski snimak; Tlocrt kule 1:50 s ucrtanim tragovima drvenih grednika; Tlocrt kule 1:50; Rekonstrukcija drvenog grednika: Presjek 1:50 (sjever – jug) postojeće stanje; Presjek 1:50; Detalj rekonstrukcije drvenog grednika// Središnji arhiv MKRH, Zbirka elaborata zaštitnih radova, elaborat broj: 336, autori Zlata Jeras-Pohl, Ivo Maroević, 1975. godine.

³⁴ „Rekonstrukcija gotičkih prozora – Prozor br. 6; Prozor br. 8; Prozor br. 11“. Sadržaj: A. Uvodni dio: 1. Opis prozora; 2. Skica rekonstruiranog prozora; 3. Shema nalaza klesanaca; 4. Fotodokumentacija; B. Nacrti rekonstrukcije: 1. Presjek kroz središnju kulu, pogled na sjev. zid. mj. 1:50; 2. Nacrt središnje kule s numeracijom otvora; 3. Tlocrt arheoloških nalaza u prizemnoj prostoriji; 4. gotički prozor br. 6, 8, 11 prema nalazima, mjerilo 1:10, 1:20; 5. Gotički prozor s nišom br. 6 – rekonstrukcija doprozornika prema nalazima, mjerilo 1:10; 6. Gotički prozor br. 6 – rekonstrukcija doprozornika prema nalazima, mjerilo 1:10; 7. Gotički prozor br. 6 – rekonstrukcija doprozornika prema nalazima, mjerilo 1:10; C. Nacrti pronađenih klesanaca: 1. Doprozornici i pragovi, mjerilo 1:5/10; 2. Kameni šprljci; 3. Ploče klupa// Središnji arhiv MKRH, Zbirka elaborata zaštitnih radova, elaborat broj: 336, autori Zlata Jeras-Pohl, Ivo Maroević, 1975. godine.

³⁵ Elaborat uključuje dokumentaciju navedenu u fusnotama 15, 16 i 22.

³⁶ „Rekonstrukcija gotičkih peći“; Sadržaj: 1. Opis nađenih pećnjaka; 2. Središnja kula, presjek zapad istok, idealna rekonstrukcija, 1.50; Arheološki nalazi u prizemnoj prostoriji središnje kule; 4. Fotodokumentacija // Središnji arhiv MKRH, Zbirka elaborata zaštitnih radova, elaborat broj: 336, autori Zlata Jeras-Pohl, Vesna Sakač, Kamenko Klofutar, Ivo Maroević, Nada Orel, Velislav Gobeljić, 1975. godine.

³⁷ Elaborat uključuje dokumentaciju navedenu u fusnoti 19.

Crtež 5. Studija presjeka Z-I,
HRZ, 1974.

Dokumentacija, između ostalog, sadrži izometrijski prikaz peći te vertikalni presjek kule u kojem je vidljivo moguće uređenje i oprema unutrašnjosti.

S obzirom na to da se Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu nije očitovao u zakonskom roku za dokumentaciju³⁸ iz 1974. godine, RZH je podnio žalbu zbog šutnje administracije. Nakon pozitivnog rješenja žalbe³⁹ kojom drugostupanjsko tijelo prihvaća izvedbu svih međukatnih stropnih konstrukcija na središnjoj kuli od armiranog betona izrađena je u listopadu 1977. godine dokumentacija⁴⁰ za nastavak radova. Novi moment u dizajnu stropnih konstrukcija jest ravna armiranobetonska ploča debljine 20 cm namjesto rebrastog stropa u prizemlju. U obrazloženju rješenja kao razlog izmjene navodi se lakša tehnička izvedba.

Početak 1997. godine iznova je izrađen program⁴¹ kojim se definira način korištenja i tijek obnove kom-

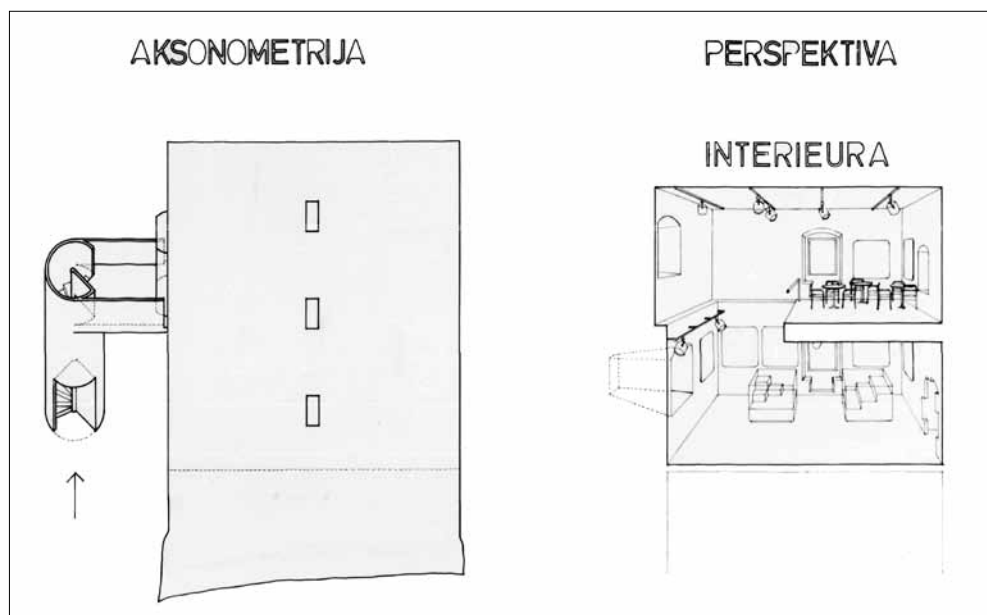
³⁸ „Projektna dokumentacija za II. fazu građ. radova (dopuna kamenog ziđa, stropovi i krovšte)“. // Središnji arhiv MKRH, Zbirka elaborata zaštitnih radova, elaborat broj: 336, autori Zlata Jeras-Pohl, Ivo Maroević, Vladoje Nevečerel, 1974. godine.

³⁹ Republički sekretarijat za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu (broj: UP/II-45/5-1975 od 10.11.1975.) // Arhiv HRZ-a, dosje broj 26, broj dokumenta 00011 iz 1976. godine.

⁴⁰ „Elaborat za radove u 1977. godini“. Sadržaj Elaborata: Prethodna dozvola; Obrazloženje za II. fazu neophodnih radova na središnjoj kuli u 1974. g.; Obrazloženje (rujan 1977. g.); Troškovnik građ. radova za sanaciju kule (3 lista); Statički račun (7 listova); Nacrta (3 lista). Autori: Zlata Jeras-Pohl, Ivo Maroević, Vladoje Nevečerel. // Arhiv HRZ-a, dosje broj 26, broj dokumenta 00017 iz 1977. godine.

⁴¹ „Program namjene površina“. Sadržaj: Pregled do sada izvedenih radova i dokumentacije; Obrazloženje programa; Nacrta; Realizacija programa – etapnost // Središnji arhiv MKRH, Zbirka elaborata zaštitnih radova, elaborat broj: 337, autori Zlata Jeras-Pohl, Ivo Maroević, 1977. godine.

pleksa u cijelosti. Dokumentacija⁴² iz 1995. nadopunjena je investicijskim programom zaštitnih radova. Predviđeno je ukupno devet faza do privođenja objekta namjeni, od kojih su prve četiri potkrijepljene i financijskim pokazateljima. Zaključak poziva na reguliranje namjene i stvaranje financijskog okvira za održavanje kako bi se tim kulturnim dobrom mogla koristiti šira društvena zajednica.

Crtež 6. Idejno rješenje, HRZ, 1980.

Krajem 1978. godine izrađena je dokumentacija⁴³ za sanaciju i rekonstrukciju vertikalnih komunikacija u središnjoj kuli. Elaborat rješava povezivanje prizemlja i podruma s prvom etažom drvenim hrastovim stubištima i sanaciju zidanog stubišta smještenog u obodne zidove. Položaj i izgled drvenih stubišta nije poznat, pa je rekonstrukcija rađena na temelju pretpostavki i analogija. Podaci o izgledu i obradi zidanog stubišta i pripadajućih svodova utvrđeni su konzervatorskim istraživanjima te oko njegove rekonstrukcije nema dvojbe, osim povezivanja posljednje etaže s potkrovljem. Time je uglavnom zaokružena sva temeljna dokumentacija potrebna

⁴² „Idejno rješenje i program namjene površina“ iz 1975.

⁴³ „Prijedlog obnove vertikalnih komunikacija u središnjoj kuli“. Sadržaj: 1. Tehnički opis; 2. Tlocrt i presjek središnje kule 1:100; 3. Detalj stepeništa; 4. Fotodokumentacija //Središnji arhiv MKRH, Zbirka elaborata zaštitnih radova, elaborat broj: 337, autori Zlata Jeras-Pohl, Ivo Maroević, 1978. godine.

za prezentaciju središnje kule Garić-grada u njezinu izvornom izgledu, koliko su to dopuštale spoznaje nastale prema dotad provedenim konzervatorskim, arheološkim i povijesnim istraživanjima. Te iste godine izvedene su armiranobetonske stropne konstrukcije podruma i prizemlja prema Elaboratu za radove u 1977. godini.

Nastavak radova te izrada nove tehničke dokumentacije slijedi 1980. godine. U svibnju je objedinjen idejni projekt⁴⁴ koji donosi temeljitu izmjenu pristupa prezentaciji Garić-grada. Nova koncepcija predviđa prezentaciju staroga grada kao kultivirane ruševine u cijelosti, a središnje kule kao adaptirane ruševine, tj. konzerviranje zatečenog stanja te dovođenja kule u funkciju suvremenim intervencijama bez povijesnih reminiscencija i zahvata rekonstrukcije temeljenih na arheološkim i konzervatorskim istraživanjima. Razlog za naglu izmjenu koncepcije obrazložen je „teškoćama u osiguravanju potrebnih sredstava za realizaciju ovakvog programa i potrebom realističnijeg sagledavanja mogućnosti da se u sagledavanju budućnosti program zaštite i revitalizacije Garić-grada realizira“⁴⁵. Program namjene površina iz 1977. godine revidiran je u pregledu izvedene dokumentacije i investicijskom programu, tako da se predviđaju tri etape realizacije i sredstva u periodu do 1984. godine. Nakon pozitivnog mišljenja mjerodavnih tijela⁴⁶ na idejno rješenje, izrađena je izvedbena tehnička dokumentacija⁴⁷ prema kojoj su radovi iste godine i realizirani.

⁴⁴ „Idejno rješenje rekonstrukcije središnje kule u Garić-gradu“. Sadržaj: 1. Obrazloženje koncepcije; 2. Nacrti: 2.1. Postojeće stanje; 2.2. Situacija; 2.3. Tlocrt podruma i prizemlja; 2.4. Tlocrt I. i II. kata; 2.5. Presjeci A-A, B-B; F-F; 2.6. Presjeci C-C, D-D, E-E; 2.7. Fasada jug, istok; 2.8. Fasade sjever, zapad; 2.9 Perspektiva, aksonometrija; 2.10. Detalji arheoloških nalaza: 2.11. Arheološki nalazi: 3. Dodatak programu namjene površina izrađenom 31. siječnja 1977.: 3.1. Dopuna glave I (pregled do sada izvedene dokumentacije); Dopuna glave III (investicijski program zaštitnih radova); 4. Opis i troškovnik radova u 1980. god.// Središnji arhiv MKRH, Zbirka elaborata zaštitnih radova, elaborat broj: 337, autori Zvonimir Matica, Ivo Maroević, Vladimir Hanzić 1980. godine.

⁴⁵ Idejno rješenje rekonstrukcije središnje kule u Garić-gradu iz 1980., Obrazloženje koncepcije, autor Ivo Maroević, 1980.

⁴⁶ Mišljenje Komisije za ocjenu projektnih elaborata Republičke samoupravne interesne zajednice u oblasti kulture broj 02-7/62-1980 od 11.06.1980; mišljenje Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu broj 04-54/2-80 od 10.07.1980.// Središnji arhiv MKRH, Zbirka elaborata zaštitnih radova, elaborat broj: 337.

⁴⁷ Dokumentacija sadržana u „Izvještaju o radovima na sanaciji i rekonstrukciji središnje kule Garić-grada u 1980. godini“, Sadržaj: - Obračun utrošenih sredstava u 1980. godini; - izvještaj o izvedenim radovima s osnovnom grafičkom i fotografskom dokumentacijom; Obrazloženje u vezi tehničkog prijema radova// Središnji arhiv MKRH, Zbirka elaborata zaštitnih radova, elaborat broj: 574 a.

Posljednja dokumentacija⁴⁸ izrađena za provođenje radova na Garić-gradu odnosi se na postavu toplinske izolacije i hidroizolacije na završnu ploču te privremenu zaštitu krune obodnog zida. Radovi nikad nisu realizirani, što je glavni uzrok sadašnjem katastrofalnom stanju građevine.

Iako nuždan preduvjet za pristupanje obnovi kulturne baštine, pa tako i jednoga plemićkoga grada, tehnička dokumentacija nije dostatna da bi ona bila i uspješno provedena. Primjer Garić-grada ukazuje na iznimno zahtjevno organiziranje, vođenje i financiranje zaštitnih radova na takvoj vrsti kulturne baštine. Nadajmo se da će novi ciklus zaštitnih radova uspjeti nadoknaditi izgubljeno vrijeme i u konačnici očuvati Garić-grad za buduće generacije.

Izvori

Arhiv Hrvatskoga restauratorskog zavoda
Arhiv Konzervatorskog odjela u Bjelovaru
Središnji arhiv Ministarstva kulture Republike Hrvatske

Literatura

- Bobovec, A. (1992.), Pećnjaci Garić grada. *Muzejski vjesnik* 15, str. 19. – 22.
- Bobovec, A. (1994.). Pećnjaci moslavačkih srednjovjekovnih gradova. *Zbornik Moslavine* 3, str. 21. – 38.
- Bobovec, A. (2003.), Pećnjaci s prednjom dekorativnom pločom nađeni u moslavačkim srednjovjekovnim gradovima. *Izdanja HADA*, str. 161. – 174.
- Horvat, Z. (1994.), Grijanje u srednjovjekovnim burgovima kontinentalne Hrvatske. Kamini, dimnjaci i kaljeve peći. *Prostor* 2, str. 215. – 240.
- Horvat, Z. (1996.), Neki pomoćni prostori u starim gradovima kontinentalne Hrvatske. Zahodi, stubište, pretprostori, rovovi sl. *Prostor* 3, str. 299. – 322.
- Horvat, Z. (1997.), Prozori na burgovima XIII-XV. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj. *Prostor* 5, str. 43. – 60.
- Horvat, Z. (1999.), Kapele u burgovima 13.-15. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj. *Prostor* 7, str. 181. – 198.
- Horvat, Z. (2007.), Branič-kule na burgovima kontinentalne Hrvatske od 13. do 15. stoljeća. *Prostor*, str. 26. – 41.

⁴⁸ „Izrađen je projekt toplinske i hidroizolacije ravnog krova središnje kule te projekt privremene hidro-zaštite kruništa kule“, Izvještaj o radovima u 1981. godini, Arhiv HRZ-a, dosje broj 26, broj dokumenta 00009 iz 1981. godine.

- Horvat, Z. (2009.), Stambeni prostori u burgovima 13.-15. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj. *Prostor* (17), str. 32. – 51.
- Iveković, D. (1970.), Izvršeni radovi na Garić-gradu u protekle dvije godine. *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske* 19/1-2 , str. 5. – 12.
- Kruhek, M. (1972.), Arheološki radovi u Garić gradu u toku 1971. godine. *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 21/2 , 2, str. 3. – 10.
- Kruhek, M. (1973.), Prilog istraživanju najranije povijesti Garić-grada (Uz izložbu Srednjovjekovni Garić - grad nekad i danas). *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, br. 3-4 (22), str. 63.-68.
- Kruhek, M., & Maroević, I. (1973.), Srednjovjekovni Garić-grad nekad i danas. *Katalog izložbe*. Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske.
- Maroević, I. (1971.), Zaštitni radovi na Garić-gradu. *Arhitektura* , 25 (109/110), str. 33. – 37.
- Maroević, I. (1972.), Garić-grad – prijedlog za rekonstrukciju središnje kule. *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 21/6, str. 12. – 21.
- Miletić, D. (2009.), Garić-grad, prvi pokušaj cjelovite prezentacije ruševina jednog plemićkog grada. U: *Ivi Maroeviću baštinici u spomen* (str. 389. – 412.). Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Pisk, S. (2007.), *Topografija Garića, Gračenice i Moslavine od 1163. do 1400.* (Magistarski rad). Zagreb: Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
- Pleše, T. (2011.), *Stari grad Garić-grad – Izoještaj o provedenim arheološkim istraživanjima u 2010. godini.* Zagreb: HRZ, Služba za arheološku baštinu.
- Vektra. (n.d.), Dostupno: <http://www.vektra.net>.

Garić-Grad – A Survey of the Technical Documentation

Summary

Technical documentation is a necessary prerequisite for the protection and preservation of cultural heritage. For the purposes relating to Garić-grad, it has been developed since the beginning of the 1960s. Parts of interdependent documentation have emerged depending on the priorities regarding either the protection or the establishment of the facts necessary for its implementation. The documentation relating to the state as found, as well as to the archaeological and conservational explorations, tends often to intertwine with the projects and the implementation documentation; this is primarily conditioned by the construction state of Garić-grad. Due to the fact that the organising, conducting and financing of the protection and preservation works on this kind of cultural heritage are exceptionally demanding, there had even been disagreements within the profession. The initial major impetus and enthusiasm died off in the early 1980s, much before the complete and only logical restoration of the central tower. This situation had a direct impact on its catastrophic present state. A new cycle of conducting exploration works and developing documentation necessary for launching the reparation process began in 2009, when the programme of the Croatian Conservation Institute was included in the regular financing plan of the Ministry of Culture of the Republic of Croatia.

Keywords: Garić-grad, documentation, protection and preservation works.

Milan Pezelj
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel u Bjelovaru
43 000 Bjelovar
Trg Eugena Kvaternika 6
milan.pezelj@min-kulture.hr

